

УДК 351.74/.76:001.89(477)

П.Д. Біленчук,
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: СИСКОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА, ЕКСПЕРТОЛОГІЯ

Сформульовано методологічні основи наукового забезпечення пізнання, доказування, розслідування у процесі кримінального провадження.

Ключові слова: наукове забезпечення діяльності органів правосуддя в Україні.

В статтє сформулированы методологические основы научного обеспечения познания, доказывания, расследования в процессе уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: научное обеспечение деятельности органов правосудия в Украине.

Paper formulates methodological basics of the scientific support of cognition, proving, investigation in criminal proceedings.

Keywords: scientific support of activities of justice bodies in Ukraine.

Теорія, методологія і праксеологія наукового забезпечення діяльності органів юстиції включає досить складну як гносеологічну, так і розшукову, процесуальну, криміналістичну й судово-експертну діяльність викладачів, вчених і багатьох суб'єктів правосуддя, судочинства, правопорядку. Відповідно до процесуального законодавства суб'єктами кримінального судочинства є суд, сторона обвинувачення, сторона захисту та інші учасники. В процесі розслідування злочинів оперативний співробітник, слідчий, прокурор, суддя виконують різноманітні процесуальні і організаційні дії, але перш за все вони використовують науковий потенціал засобів та методів пізнання, доказування, розслідування (ст. 30-83 КПК України) для досягнення мети, яка чітко сформульована в ст. 3 Конституції України¹ та ст. 2 КПК України².

Чинним законодавством однозначно визначено, що пізнання, доказування, розслідування в процесі кримінального судочинства не може носити загального монопольного характеру. Це обумовлено тим, що з точки зору закону оперативний співробітник, слідчий, прокурор та суддя мають різний процесуально-правовий статус, володіють різною юрисдикцією і наділені конкретними конституційними повноваженнями.

У зв'язку з цим, як справедливо вказує П. В. Копнін, для того, щоб повніше і глибше пізнати об'єкт, суб'єкт повинен усвідомити і професійно володіти власними засобами і методами пізнання³.

Пізнання, доказування, розслідування, яке здійснюється в процесі кримінального судочинства, втілюється за допомогою наукового арсеналу сискологічних (розвідувальних, контррозвідувальних, розшукових), криміналістичних і

¹ Конституція України. – К. : ЮРІНКОН, 1996. – С. 4.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон і бізнес, 2012. – № 22 (1061). – С. 7.

³ Копнин П.В. Рассудок и разум и их функции в познании / П.В. Копнин // Вопросы философии. – 1963. – № 4. – С. 68–73.

експертних засобів, методів і технологій, які є на озброєнні як судових, так і правоохоронних органів та спецслужб.

Відомо, що методи, методологія науки (від грец. *methodos* – шлях пізнання, теорія, вчення і *logos* – слово, вчення) – це засоби, прийоми, інструменти пізнання.

Методи науки сискології, криміналістики і експертології забезпечують процеси пізнання, доказування, розслідування злочинів, оскільки ці наукові галузі знань широко послуговуються засобами й методами інших наук (філософії, логіки, психології, математики, кібернетики, біології, фізики, хімії та інших), а також розробляють власні засоби та методи наукового дослідження.

Т. О. Проценко слушно вказує, що специфіка системного інформаційно-аналітичного використання сискологічних, оперативно-розшукових, криміналістичних і судово-експертних методів дослідження полягає в тому, що за їх допомогою вивчаються закономірності підготовки, здійснення і приховування злочинів, а також розробляються способи їх пізнання, доказування, розслідування¹.

Зазвичай під способом пізнання розуміють метод, засіб, технологію досягнення мети. Це обумовлено тим, що спосіб є основним робочим інструментом, структурним елементом пізнання предмета чи об'єкта, що вивчається.

Основні способи і методи пізнання, які використовує сискологія², криміналістика³ та судова експертологія⁴, можна структурувати таким чином: наукова абстракція, системний аналіз і синтез, гіпотеза і версія, математичні, кібернетичні, логічні, індукція і дедукція, порівняння й аналогія та інші.

Необхідно зауважити, що сучасна класифікація засобів пізнання й доказування структурно складається із: 1) загальних методів (філософська методологія); 2) міждисциплінарних методів (загальнонаукова методологія); 3) методів окремої науки (конкретно-наукова методологія); 4) окремих методів (спеціальна методологія).

Наведений вище системний аналіз методологічних основ використання засобів пізнання в кримінальному судочинстві дозволяє перейти до формування сучасної концепції наукового забезпечення правосуддя, судочинства і правопорядку.

Вважаємо, що сучасна концепція теорії і практики наукового забезпечення кримінального судочинства структурно повинна складатися з низки елементів.

1. Загальнотеоретична характеристика сучасного наукового забезпечення кримінального судочинства.

2. Теоретичні основи систематизації засобів наукового забезпечення кримінального судочинства.

3. Особливості наукового забезпечення досудового розслідування.

4. Особливості наукового забезпечення судочинства.

Розглянуті концептуальні основи системного аналізу законодавчої бази, дослідницьких розробок в галузі наукового забезпечення кримінального судочинства, який заснований на використанні сучасних досягнень науки сискології, криміналістики, експертології, дає можливість зробити остаточний висновок для формулювання комплексу конкретних пропозицій та рекомендацій як у сфері

¹ Проценко Т.О. Новаторський погляд на інформаційно-аналітичну роботу в ОРД / Т.О. Проценко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2. – С. 259–260.

² Шумилов А.Ю. Сыскология или наука о профессиональной сыскной деятельности : правовое знакомство / А.Ю. Шумилов // Оперативник (сыщик). – 2007. – № 14 (13). – С. 10–17.

³ Біленчук П.Д. Криміналістика в питаннях і відповідях : посібник / П.Д. Біленчук. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 184 с.

⁴ Клименко Н.І. Судова експертологія : курс лекцій / Н.І. Клименко. – К. : Ін Юре, 2007. – 528 с.

юридичної освіти, наукових правових досліджень, так і в практичній діяльності органів правосуддя, судочинства та правопорядку¹.

Запропонована концепція наукового забезпечення кримінального судочинства базується на матеріалах фундаментальних наукових досліджень, які здійснені відомими вченими Білорусії, Росії, України І.І. Басецьким, В.Є. Коноваловою, І.І. Котюком, В.П. Крошко, Т.О. Проценком, В.М. Чисніковим, В.Ю. Шепітьком, А.Ю. Шумиловим.

Розглянемо нижче її основні концептуальні положення.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, робимо системний висновок про те, що сучасна система правового та наукового забезпечення кримінального судочинства може бути представлена рядом основних підсистем.

1. Правова підсистема: правові й теоретичні основи наукового забезпечення кримінального судочинства.

1.1. Римське право.

1.2. Філософія права та енциклопедія права. Теорія держави і права.

1.3. Психологічна теорія права.

1.4. Конституційне право і конституційний процес (конституційне судочинство).

1.5. Поліцейське право (наука державного управління; наука управління суспільством, містом, державою; наука, яка направлена на забезпечення безпеки людини, суспільства, держави).

1.6. Сискне право² і сискний процес, а також судочинство залежно від видів інститутів права і галузей права.

1.7. Цивільне право, господарське право, адміністративне право, кримінальне право, цивільний процес, господарський процес, кримінальний процес, адміністративний процес (цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне судочинство).

2. Теоретико-методологічна підсистема: наукові основи забезпечення кримінального судочинства.

2.1. Сискологія: історія, теорія, практика³.

2.1.1. Загальна теорія сиску.

2.1.2. Сискологія. Загальна частина.

2.1.3. Історія, теорія і практика оперативно-розшукової, розвідувальної, контррозвідувальної, детективної діяльності та інших видів професійного сиску⁴.

2.1.4. Історія, теорія, методологія сискного пізнання.

2.1.5. Сискна інформація: поняття, сутність, засоби пізнання і використання в цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному процесі.

2.1.6. Сискне забезпечення досудового розслідування.

2.1.7. Функціональне призначення сискної діяльності в кримінальному процесі: слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії⁵.

¹ *Крошко В.П.* Сыскология вне границ : о генезисе этики, морали и нравственности сыска / В.П. Крошко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2. – С. 166–173.

² *Біленчук П.Д.* Наукове забезпечення детективної, розшукової і сискної діяльності : історико-правове дослідження нормативно-правового регулювання розвідки, контррозвідки, таємної агентури в Російській імперії (1907 – 1916 рр.) / П.Д. Біленчук // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2. – С. 261–262.

³ *Шумилов А.Ю.* Вновь ставим проблему познания современной уголовно-сысской деятельности как единой / А.Ю. Шумилов // Оперативник (сыщик). – 2013. – № 2 (35). – С. 25–29.

⁴ *Крошко В.П.* Сыскология – назревшая необходимость (о некоторых аспектах методологии профессора А.Ю. Шумилова) / В.П. Крошко // Оперативник (сыщик). – 2008. – № 4(17). – С. 14–15.

⁵ *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : Монографія / М.А. Погорецький ; РНБО України ; Міжвід. наук.-дослід. центр з проблем боротьби з орг. злоч. ; АПН України, Ін-т вивч. проблем злоч. – Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

2.2. Криміналістика: джерелознавство, історіографія, теорія, методологія, техніка, тактика, методика, праксеологія.

2.2.1. Історія, теорія, методологія криміналістики.

2.2.2. Криміналістична техніка: засоби, методи, технології.

2.2.3. Криміналістична тактика: стратегія і організація проведення тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, слідчих, процесуальних і організаційно-управлінських дій.

2.2.4. Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів: консолідована аналітика, професійне мистецтво організації та управління процесом розслідування, систематизація, інформатизація, алгоритмізація, індивідуалізація¹.

2.3. Експертологія: судова експертологія і судові експертизи.

2.3.1. Судова експертологія: поняття, сутність, характеристика.

2.3.2. Судово-експертна діяльність.

2.3.3. Історія і сучасних стан судово-експертних установ.

2.3.4. Правове регулювання судово-експертної діяльності.

2.3.5. Загальні питання судової експертизи.

2.3.6. Класифікація судових експертиз.

2.3.7. Структура експертних методик.

2.3.8. Наукове, методичне і кадрове забезпечення судово-експертної діяльності.

3. Стратегічна підсистема: пріоритетні креативні ідеї, іновації, ноометодики, грид-технології.

3.1. Сискологія: пріоритетні напрями розвитку.

3.1.1. Сучасні теорії сиску (оперативно-розшукова теорія, теорія розвідки, теорія контррозвідки, теорія детективної діяльності).

3.1.2. Інститути сискового права.

3.1.3. Суміжні і взаємодіючі види юридичної діяльності: дипломатія, медицина, приватна детективна і адвокатська справа².

3.2. Криміналістика: інтерактивні засоби, ноометодики, грид-технології.

3.2.1. Нові галузі науки криміналістики (одорологія, акустика, вокалоскопія, системологія, дерматогліфіка, авторознавство, слідознавство)³.

3.2.2. Сучасні тенденції правового і наукового забезпечення кримінального судочинства: слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії (гл. 20, 21 КПК України)⁴.

3.3. Судова експертологія: нові види дослідження.

3.3.1. Наукові і правові основи призначення і проведення новітніх судових експертиз та здійснення сучасних експертних досліджень.

3.3.2. Концептуальні основи експертної діяльності в сучасних умовах (техніко-криміналістичний і судово-експертний напрями)⁵.

Наведене вище і складає, на наш погляд, методологічні основи наукового забезпечення кримінального судочинства. Ця концепція ґрунтується на основних положеннях сискології, криміналістики, експертології.

¹ Кардашевская М.В. К вопросу о технико-криминалистическом обеспечении расследования преступлений / М.В. Кардашевская // Эксперт-криминалист. – 2013. – № 2. – С. 21–22.

² Басецкий И.И. Сыскология в Беларуси – время творческого осмысления и обсуждения проблемы / И.И. Басецкий, В.Ч. Родевич // Оперативник (сыщик) – 2013. – № 2 (35). – С. 29–34.

³ Біленчук П.Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : підручник / П.Д. Біленчук, Г.С. Семаков / за ред. П.Д. Біленчука. – 3-тє вид., змін., доп., доопр. – К. : ВД “Дакор”, 2013. – 346 с.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України // Закон і бізнес. – 2012. – № 22 (1061). – С. 123–153.

⁵ Вольнский А.Ф. Судебно-экспертные и криминалистические виды деятельности : общее и особенные / А.Ф. Вольнский // Эксперт-криминалист. – 2013. – № 2. – С. 18–20.